

Rozhovor s Dušanem Lužným a Lubošem Bělkou

Interview with Dušan Lužný and Luboš Bělka

Josef Petrzelka

Pozvání k dalšímu rozhovoru přijali prof. Dušan Lužný, který působí na zdejší brněnské Katedře filozofie FF MU, ale také na Katedře sociologie a andragogiky FF Univerzity Palackého v Olomouci, a doc. Luboš Bělka z Ústavu religionistiky FF MU. Museli se vypořádat s podobnými otázkami jako účastníci předchozích rozhovorů, jejich odpovědi byly o to zajímavější, že vycházely z odlišného odborného zaměření obou dotazovaných.¹ Oba navíc jako by mé otázky nějakým tajemným způsobem předjímali, takže jsem několikrát ani otázku nepoložil, přesto na ni zazněla odpověď. Doufám, že to čtenáře zaujme stejně jako mne.

Dušan Lužný (*1964) vystudoval sociologii na zdejší Filozofické fakultě (ještě před vydělením FSS), odborně se věnuje studiu nových náboženských hnutí a sociologii náboženství, mj. realizoval výzkum náboženských zvyklostí na Papui Nové Guineji. V letech 1993–2010 působil na Ústavu religionistiky FF MU.

Luboš Bělka (*1958) vystudoval filozofii a biologii na FF MU a PřF MU Brno, poté se jeho odborný zájem přesunul k religionistice. Mezi významná témata jeho bádání patří mj. problematika vědeckého kreacionismu nebo výzkum žitého

buddhismu v Burjatsku (součást Ruské federace, Burjati jsou etnicky blízcí Mongolům a jejich republika je na hranicích s Mongolskem).

Josef Petrzelka (P): Moc děkuji, že jste tady.

Luboš Bělka (B): To je naše potěšení.

Dušan Lužný (L): To je pro nás samozřejmě čest!

P: V tom případě jsme všichni potěšeni už teď. (*smích*) Dneska je to trochu zvláštní situace, protože poprvé zde mám dva dotazované, kteří se oba odborně věnují něčemu jinému než filosofii. Jsem sám zvědavý, jak se mi to povedlo s otázkami a k čemu dospějeme.

Jaký je váš vztah k filosofii?

P: První otázka by byla – jaký je váš vztah k filosofii? A můžete odpovídat, na jakékoliv rovině chcete. Každopádně mě zajímá váš vztah k filosofii jak v rovině institucionální nebo formální, tak i v té osobní.

L: Luboš začne. Luboš má k filosofii samozřejmě daleko blíž.

B: No dobře. Já jsem se poprvé dostal k filosofii – k té akademické – v roce 1979, když jsem začal studovat tady na alma mater filosofii a měl jsem to štěstí, že jsme byli první ročník, pro který se otevřela kombinace s biologii. Studoval jsem filosofii tady na filozofické

¹ Otázky zazněly opět „živě“, byly i tentokrát zaznamenány v podobě zvukového záznamu, který byl následně – tentokrát za vydatné pomoci Matěje Troupa (jemuž zase pomohla umělá inteligence) – zpracován a upraven do předkládané podoby.

fakultě a na přírodovědě obecnou biologií a snažil jsem se ty dva obory nějakým způsobem propojovat, takže jsem se začal věnovat filosofickým aspektům teorie druhu. Tomu jsem se věnoval už jako student a díky tomu, že tady byla velmi otevřená a přátelská a vstřícná atmosféra, tak jsem už jako student publikoval ve sborníku,² což bylo úžasné; tenkrát mně to nabídl Jiří Gabriel. Moji práci vedl profesor Macháček a konzultantem byl docent Antonín Jašek z lékařské fakulty, který se věnoval otázkám filosofie a biologie. Ale pak mne zlákali do Prahy, kde byla Laboratoř evoluční biologie a Akademie věd. Tam jsem zůstal vlastně až do počátku devadesátých let a věnoval jsem se zase teoretickým aspektům biologie. Pak jsem se ale po pravdě už moc k filosofii jako takové nedostal, protože jsem se zaměřil jiným směrem, ale to už je mimo tu otázku, takže to honem necháme na Dušanovi.

L: Ne, ne, mohls povídat celou dobu, já jsem doufal, že si to tady celé odmlčím, protože mlčení je taky asi forma filosofování, ne?

B: Mhhh.

L: Já na Luboše navážu z jiného úhlu a pak se vrátím k těm svým prvním kontaktům. Já jsem si na Luboše vzpomněl, myslím minulý týden, když jsem v Olomouci měl setkání s lidmi z přírodovědecké fakulty a z medicíny a oni sami říkali, že by se jim líbila nějaká kombinace třeba jako matematika a filosofie. A to byli ti

lidé, kteří vystupují pořád s jistou averzí vůči filosofické fakultě a těm našim „pavědám“. Mě překvapilo, že oni sami začali zdůrazňovat, že by potřebovali širší pohled, kontext a prostě jiné myšlení už vlastně v rámci bakalářského a magisterského studia, a volali znovu po tom, co vlastně Luboš absolvoval, totiž že se studuje filosofie a nějaká řekněme tvrdá exaktní tvrdá věda jako biologie nebo fyzika nebo matematika nebo něco takového.

K těm mým začátkům: Já jsem nevystudoval filosofii, ale fyzicky jsem se s ní setkal – kromě toho, že jsem se dotýkal nějakých knih – tady na chodbě,³ protože já jsem studoval sociologii a tehdy ty katedry byly trochu menší, takže jsme sdíleli stejnou chodbu. A navíc jsme sdíleli některé přednášky, takže jsem se potkal s Radimem Brázdou a dalšími. Vždycky jsem k filosofii vzhlížel s jakýmsi obdivem, že to jsou filosofové a oni tak jako přemýšlejší, zatímco my sociologové jsme v té abstrakci poněkud níž.

Ale pak jsem si čím dál tím víc uvědomoval nejen potřebu jakési kultivace myšlení, ale i propojení sociologie a filosofie. Byly to přednášky Jaroslava Stříteckého, který byl vystudovaný filosof a v té době vedl katedru sociologie. Pak mě hodně ovlivnily přednášky Jana Kellera, který se zaměřuje na teoretickou sociologii, zatímco u Stříteckého to byla vlastně historie sociologie nebo sociálního vědního myšlení a estetiky a dalších věcí. U Kellera to byla sociologická teorie, která se už blíží trochu sociální filosofii. A pak na mě ještě hodně zapůsobily přednášky Stanislava

2 Pozn. red.: BĚLKA, Luboš. K diskusi o biologickém druhu. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. 1984, B31, s. 59–64. Dostupné z <<https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/106482>>. (Viz také dva navazující články ve sbornících z let 1985 a 1986.)

3 Tj. před dveřmi místnosti, v níž se rozhovor uskutečnil, v přízemí budovy A Filozofické fakulty MU (pozn. red.).

Hubíka, který do toho cpal Wittgensteina a mladého Marxe a zenbuddhismus, a tím byl také inspirativní, protože to bylo provokativní.

Já sociologii chápu tak, že empirický výzkum, který si pod sociologií většina lidí představí, je sice nedílná část, ale to je jenom malá část sociologie. Sociologie jsou i výzkumy, ale primárně to je sociální teorie, která v některých oblastech má velmi blízko k filosofii. Pojmový aparát, ale hlavně způsoby vytváření sociologických teorií – v tom se sociologie bez filosofie neobejde, byť to není metafyzika ani ontologie ani logika. Ale co sociologie (a nejen sociologie) hodně potřebuje a co filosofie může poskytnout, je kritické myšlení a vůbec způsob argumentace a výstavby vědění a poznání.

B: Jestli na to můžu navázat – ale z jiné perspektivy. Totiž studovat filosofii, to znamená začít u dějin filosofie. Filosofii si vlastně nelze představit bez dějin toho oboru, což pro jiné obory neplatí. Třeba v biologii – to je velmi exaktní věda – studovat dějiny biologie je taková třešnička na dortu a není to *conditio sine qua non*, kdežto ve filosofii ano. Proto filosofie není totéž co věda. A když jsem přešel na religionistiku, řešil se problém, jak má být religionistika etablovaná, většinou tedy v konfrontaci s teologií, a vlastně jaký typ vědy má religionistika představovat. A tam mi ta zkušenost s exaktní vědou přišla jako docela důležitá. Oni se k tomu vracejí dneska kolegově třeba v Laboratoři pro experimentální výzkum náboženství (LEVYNA), kde vlastně pracují tak, jak pracují exaktní vědci. U nich experiment musí být vystaven tak, aby vyhovoval kritériím vědecké práce, což v ji-

ných oblastech religionistiky není úplně samozřejmé.

P: No, vy jste už mi odpověděli –

L: – úplně na všechny otázky, co jsem měl nachystané, super – tak můžeme jít. (*smích*)

B: Počkej, já chci říct ještě jednu věc, která by tu určitě měla zaznít. A to navázů na Dušana, jak říkal, že jsme byli na jedné chodbě. To je samozřejmě pravda, ale byla tam i personální unie – Luboš Nový. Ale to nebyl jenom on, my jsme tady měli taky Macháčka. Já jsem byl jeho poslední fámulus, pomocná vědecká síla. Macháček měl – tak se tomu říkalo – filosofický kroužek. Ten filosofický kroužek byl myslím vždycky ve čtvrtek, byl támhle naproti a bylo to úžasné, protože tam chodilo opravdu pár zájemců – třeba osm lidí – a třeba i z jiných oborů. A když skončil kroužek, tak se šlo samozřejmě do Akády. Macháček s námi do Akády nechodil, ale tam už jsme se potkávali právě s tím Lubošem, s Jirkou⁴ atd. a bylo to úžasné.

L: To byl rozdíl mezi filosofy, vznešenými to lidmi, kteří chodili do Akády, a námi, proletariátem, sociology, kteří jsme chodili k Čápovi.

B: (*smích*) Ale my jsme k Čápovi taky chodívali, když jsme chtěli konzultovat Luboše Nového, protože jsme přesně věděli, že v jedenáct hodin už tam bude, a nejenom on.

L: Možná ještě k tomu – my jsme na sociologii četli Hegela a další takovou klasiku, dnes se to asi bohužel na sociologii nečte. A mám špatnou zkušenost s dnešními studenty z jiných oborů, například sociologie, třeba v Olomouci na naší

⁴ Myslí se Luboš Nový a Jiří Gabriel (pozn. red.).

katedře, kdy je vidět, že by jim ta filosofie hodně prospěla nejen kvůli kritickému myšlení, ale i kvůli výstavbě nějaké argumentace. Oni napíší text, kde si myslí, že něco vyplývá z něčeho, a přitom to je úplně mimo, tam není vůbec jasné, co chtěli říct a jak k tomu argumentačně došli. To by bylo takové instrumentální pojetí nebo využití filosofie.

Proč by studenti jiných oborů - zvláště u těch vašich - měli, či neměli absolvovat kurz filosofie?

P: To musím otázky úplně popřehazovat a zkusím navázat tak, abychom se dostali k tomu, co jste právě zmínili. Teď se nabízí otázka, proč by studenti jiných oborů - zvláště těch vašich - měli, či neměli absolvovat kurz filosofie. Už jste o tom mluvili, bylo by ještě něco, co byste k tomu doplnili?

L: Kromě té účelovosti, naučit se myslet a umět to používat, tak si myslím - jak se v předchozích rozhovorech mluvilo o kultivaci osobnosti a konečkonců celého prostředí -, že filosofie v tom hraje nezastupitelnou úlohu, že ani ta tvrdá věda se nedá dělat dobře, pokud člověk není kultivovaný a nemá dostatečný přehled jak kulturní, tak hlavně intelektuální. Mám pocit, že i takzvaní tvrdí vědci postupně během svého individuálního vývoje dospějí do fáze, kdy je to dotlačí k filosofii a k umění, přijdou k tomu svou cestou a v takové specifické podobě, ale vzniká u nich potřeba číst filosofické texty a dál se vzdělávat. A je to na nich poznat - s těmi, kteří to začali dělat, se dá mluvit jako s lidmi (*smích*), zatímco ti ostatní jsou prostě zahleděni jenom do té své škatul-

ky. Myslím si, že to hodně pomáhá i rozvoji osobnosti.

B: Pokud je ta otázka zaměřena taky na to, proč by se studenti zejména na filosofické fakultě, ale i jinde na univerzitě, měli setkat s filosofií, pak mít alespoň základní přehled o filosofii od antiky až po současnost považují opravdu za něco, co patří k dobrému vzdělání, a nejenom v humanitních a společenských a podobných oborech, ale vůbec. V tomto je samozřejmě filosofie nezastupitelná. Rozhodně jsem pro.

L: My bohužel žijeme v době, kdy jedním z těch klíčových slov i na vysokých školách je uplatnitelnost, jako „k čemu to je“, „jak se absolventi filosofie uplatní“. Já vždycky dávám příklad našeho společného absolventa Davida Vaňka, který vystudoval filosofii a religionistiku, dva obory, které jsou na první pohled k ničemu. No a teď je vrchním personálním ředitelem nadnárodního koncernu Siemens, žije a pracuje v Erlangenu v Německu. Když jsem se ho ptal, jak se k tomu dostal, tak - kromě toho, že šel nejdřív na brigádu atd. - říkal, že jak postupoval v hierarchii, jeho nadřízení mu říkali, čeho si na něm nejvíc váží a proč ho vlastně tlačili dopředu: Zaprvé, že umí jazyky, to je nutnost. Ale zadruhé, že ví, kde najít informace a co s nimi udělat, že umí kriticky myslet a má něco, o čem mi čím dál víc přijde, že je to jedna ze základních vlastností badatelů ve všech oblastech - totiž kreativitu a že je originální. To znamená, že ho napadne něco, co by nenapadlo nikoho jiného. K takovému nápadu nevede přímá cesta, ten nápad se zrodí, když je struktura nasycená vazbami, tak najednou se něco vyloupne. Když je člověk sečtělý, má

zkušenosti, které jsou na první pohled k ničemu, tak najednou se tam udělá nějaká skulinka, kreativita se dostane nahoru a vypadne nějaká originální myšlenka, nápad. A to jsou lídři v pozitivním smyslu slova, ne jenom lidé, kteří pouze replikují a modifikují něco, co dělali jiní, ale kteří přicházejí s novými myšlenkami. A v tom je filosofie v nějaké podobě podle mě nezastupitelná.

B: U nás je to přece tak, že každý absolvent religionistiky uplatnění najde. My nemáme snad žádného nezaměstnaného, možná jednoho, dva. Ale samozřejmě ne v tom oboru. Je přece velké množství oborů, na které se žádná vysoká škola vystudovat nedá. A už bych jen opakoval to, co říkal Dušan. Úžasné je, že ten David Vaněk si udělal doktorát. Vůbec k ničemu ho nepotřebuje – a právě toho si člověk váží.

L: Filosofie je potřeba také proto, že je to nebezpečná disciplína pro populistickou politiku.

B: Přesně tak.

L: Podrývá moc, i když to třeba není záměrně jako v případě kritické teorie. Ale už jenom tím, jak kultivuje lidi a jak je vede k samostatnému myšlení, je nebezpečná. To spojuje tu dobu, kdy jsme studovali my, s dnešní dobou. Filosofie tehdy byla nebezpečná a dneska pomaličku začíná být nebezpečná taky, proto je potřeba ji chránit a dál rozvíjet.

Co by mělo být obsahem kurzu filosofie pro studenty jiných oborů?

P: Ještě bych trochu zůstal u té otázky filosofie pro studenty jiných oborů. My tady máme takový kurz, sám ho učím

a přijde mi čím dál tím zajímavější nebo smysluplnější to učit. Kdybyste teď měli velmi stručně, každý jednou větou říct, co byste považovali za nejdůležitější, aby se v rámci tohoto kurzu studenti jiných oborů včetně těch vašich dozvěděli, co by to bylo?

L: Jednou větou jo? To není filosofie! (*smích*)

P: Už jste o tom mluvili a uvedli jste několik věcí, ale kdybyste teď měli zdůraznit tu podle vás nejdůležitější, co by to bylo?

B: Já ji mám, ale bude to něco jako definice v kruhu. Je to prostě filosofický pohled na svět, na lidskou aktivitu v něm, také na vědu. Proto jsem říkal, že filosofie není totéž co věda, kdežto třeba religionistika chce být vědou – samozřejmě ne tou exaktní, jako je fyzika a tak dále, ale filosofie přináší prostě filosofický pohled na svět, který je naprosto nezastupitelný. Proto naprosto vážně říkám a myslím, že religionistika je jenom jedna, tak jako je jenom jedna biologie ve smyslu jednoho vědního oboru, ale ta filosofie není jenom jedna, filosofie je v tomto ohledu úplně jiná, než jsou ty standardní vědy. A pokud se to studenti dozvědí – a dozvědí se to pouze prostřednictvím studia dějin filosofie, tak je to obohatí. Ale to vlastně nebyla jedna věta.

L: Tím, že neděláš tečky, tak to je pořad jedna dlouhá věta (*smích*). Já nevím. Záleží samozřejmě na tom oboru, o který se jedná, myslím teď ten druhý obor. Asi všichni by měli mít základy logiky nebo argumentace. To si myslím, že jde napříč všemi obory, a pak – to se zase budu opakovat – ten kritický pohled, kritické myšlení. Zpochybňování, umění kultivované zpochybňovat takzvané pravdy nebo to, co

se běžně považuje za pravdu. To kultivuje myšlení, ale také představuje svět v různorodosti, nepředkládá svět jako jednotu, ale jako řadu světů, které jsou stejně legitimní, i když fungují na základě svých odlišných pravidel, někdy nepřenosných. A filosofie by mohla ukazovat nebo rozvíjet schopnost porozumět této různorodosti světa. Ale nevím, jak by to konkrétně mělo vypadat. Jestli to jsou dějiny filosofie, nebo nějaká specializovaná přednáška k nějakým aktuálním, zdánlivě přízemním, každodenním otázkám české společnosti, na níž se ukáže způsob filosofické reflexe současné české – řekněme – situace.

B: Já k tomu mám ještě jednu poznámku. My máme kurz, který se jmenuje RLB666 – Konec světa. To číslo nám prostě vyhodil generátor náhodných čísel.

L: To není náhoda. (*smích*)

B: Mimochodem ten kurz – to vždycky musím říct – je franšíza, protože s ním začali v roce 2012 kolegové v Bratislavě a my jsme to od nich rádi převzali a vždycky to přiznáváme. V semestru je dvanáct přednášek, tak tam máme deset odborníků na různá náboženství, protože vlastně každé náboženství se více či méně nějak koncem světa nebo koncem vůbec zabývá. A pak jedenáctou přednášku má Josef Krob – a to je filosofický pohled – a dvanáctou přednášku, která vždycky bývá na hvězdně, má Honza Pišala – a to je astronomický pohled na konec světa. Musím říct, že speciálně Josefova přednáška je studentstvem velmi oceňována. Na ten kurz chodí normálně 250 lidí, je to pro celou univerzitu. Kdyby ten kurz byl bez toho filosofického pohledu a bez toho vědeckého, bez toho astronomického pohledu, to by bylo velké ochuzení.

A pak mám ještě jednu konkrétní věc k setkávání s filosofy, to je čistě institucionální: Já jsem byl několik let předsedou panelu GAČRu, který se jmenuje Filosofie, teologie, religionistika, je to panel 401. Tam je zhruba dvanáct členů panelu a je to rozloženo tak, že je tam poměrně hodně filosofů, méně teologů, a ještě méně religionistů, ale vždycky je snaha, aby tam tyto obory zastoupeny byly. Musím říct, že za ty roky, co jsem tam byl, z toho mám opravdu skvělý dojem, jak to funguje. Jde vlastně o rozdělování peněz, což by mohlo způsobit velké tření atd. Není tomu tak, pokud se dobře ošetří střet zájmů, což se fakt ošetřuje, tak to funguje dobře. A tam se ukazuje, jak jsou filosofové právě tím, že mají ten filosofický background, schopni daleko víc nahlížet na teologické nebo religionistické projekty než naopak. Já jsem měl tu výhodu, že jsem filosofii vystudoval, takže když jsem byl zpravodajem nějakého filosofického projektu, měl jsem asi trošku ulehčenou pozici, to jen tak na okraj.

L: Možná druhou poznámku, co jsem si uvědomil na základě toho, co říkáš. Možná je úloha filosofie nebo její přínos v tom, že ačkoliv to není úplně explicitní, filosofie je postavena na nějakých hodnotách, například respekt vůči druhé straně, umění vést dialog a tak dál. To je myslím věc, která přesahuje nejen do těch jiných oborů – třeba i ve výuce, když se vracím k té tvé otázce –, ale pak třeba i do širší společnosti. To je zase – jak jsem už říkal – ta kultivace jedinců a nakonec celého toho prostředí, ve kterém žijeme.

B: Tohle myslím je opravdu good point, to souvisí s tím, jak jsem říkal,

že religionistika a věda je jenom jedna, ale filosofie ne. V biologii byly na počátku padesátých let minulého století dvě koncepce, jaká je struktura DNA. Jednu razil Linus Pauling – že to je trojšroubovice, a James Watson a Francis Crick přišli s tím, že ne, že je to dvojšroubovice. A prostě buďto platí to, nebo platí ono, není to tak, že půlka má tři a půlka má dvě. A jak se to dá zjistit? No jediné tak, že se to ověří empiricky. Ale byly to dva konkurenční modely – a není to tak, že jeden je lživý a druhý pravdivý. A díky tomu, že věda je otevřená a že kontrola probíhá úplně jinak než ve filosofii, tak Linus Pauling pak samozřejmě uznal, že jeho koncept neodpovídá skutečnosti. Tak to ve filosofii není, protože filosofie je z principu pluralitní, kdežto biologie – v tomto případě genetika – prostě pluralitní není. Je to zvlášť dobré připomenout tady, protože kousek odsud působil Gregor Mendel, otec zakladatel genetiky.

L: Možná ta pluralita je jedna z takových důležitých věcí, co vlastně spojuje i filosofii a religionistiku, ať se taky vyjádřím k tomu oboru, který nás spojuje. Religionistika je založená na respektu k různorodosti, k různým kulturám, k různým náboženstvím. Taky nemůže kádrovat a říkat, které je pravdivé, které je horší, které je světlejší, tmavší a já nevím co. Myslím si, že základ je právě v tom filosofickém způsobu uvažování o světě. Není ideologické, černobílé a ani teologické. V tomto směru má religionistika jednoznačně blíž k filosofii než k teologii, když už jsou ty tři obory v tom vašem panelu GAČRu a v oblasti vzdělávání vedle sebe.

B: To určitě. Přestože to může „zvenku“ vypadat, že teologie a religionistika

přece studují boha. Ne, nestudují boha. Studují náboženství a každý ten obor to náboženství pojímá trochu jinak, jinak pojímá náboženství teologie, jinak religionistika.

Co pro vás filosofie vlastně znamená?

P: Teď jste zase otevřeli jedno další velké téma, ke kterému se dostaneme. Ale já bych teď trochu šťoural. Vy jste hodně povídali o tom, co filosofie může přinést studentům, proč je důležitá, ale Luboš sám se tam v jednu chvíli přiznal, že použije takové kruhové vyjádření, že filosofie přináší filosofický pohled. Já se proto musím zeptat: Co pro vás filosofie znamená?

B: Když jsem nastoupil na fakultu v tom roce 79 a pět let jsem tady filosofii studoval, tak mi to otevřelo úplně nový svět. Na gymplu tam byly jakési základy, ale pro mě to byl myšlenkově nový svět.

L: Po tom se dost těžko něco říká. (*smích*) Umění dobře zformulovat výzkumný problém na určité úrovni abstrakce, hledání souvislostí v obecnějších kategoriích. Můžeme zkoumat jednotlivé prvky reality a nakonec můžeme nebo nemusíme dospět k tomu, že něco mají společného nebo rozdílného a umět se vlastně, nechci říct povznést, ale možná jo – podívat se na svět, na problém z nadhledu.

Anebo to můžeme brát jako výzvu, kdybych navázal na to, co říkal Luboš. Filosofie jako výzva, která reflexivně ukazuje naše odborné a lidské nedostatky. Ne že bychom je vylepšili, to ne, ale uvědomili si svoje vlastní připoutání k nějaké době a místu. To je podobné jako v obecně sociologické teorii, kultivace reflexivity

kritického myšlení, identifikace vlastních hodnotových a světonázorových a priori nebo předznamenání a snaha ne se jich zbavit, ale nějak s nimi pracovat.

Jaký je podle vás vztah mezi filosofií a náboženstvím?

P: A teď k té další velké oblasti, které jste se už sami dotkli – filosofie a náboženství. Vy jste se zabývali odborným studiem náboženství a odborně jste v této oblasti pracovali. Jaký je váš pohled na vztah filosofie a náboženství?

L: Luboš to má myslím už nachystané, ne?

B: Právě že ne. (*smích*) Toto je pro mě velmi těžká otázka. Ale já vím, proč je to těžká otázka – protože já jsem se popravdě řečeno tímto nikdy nepotřeboval zabývat. Dušan mluvil o tom, jak procházel různými obory, já jsem to měl ještě daleko komplikovanější – religionistiku jsem nevystudoval, protože nebylo kde a v době, když bych ji třeba mohl začít studovat, už jsem se musel věnovat jiným věcem. Já jsem se poprvé s náboženstvím, konkrétně s buddhismem, kterým se zabývám, setkal na živo v Burjatsku. Koneckonců Dušan taky, vždyť jsme tam byli spolu.

L: Ale setkal ses s náboženstvím určitě i jinde než jen na Sibiři. Vždyť se stačí rozhlednout kolem sebe.

B: To máš samozřejmě pravdu, ale já jsem byl člověk nenáboženský, mě to fakt nezajímalo, protože mně dost stačila ta filosofie s biologií a protože mé rodinné pozadí je takové, že u nás náboženství nehrálo žádnou roli. Věděl jsem, že to existuje, ale bylo to mimo mě.

Pak jsem na začátku devadesátých let odjel na tu Sibiř, kde jsme trávili celá léta, a studoval jsem obnovu náboženského života, konkrétně buddhismu na území, kde žijí Burjati, což jsou v podstatě severní Mongolové. A najednou jsem se setkal opravdu s tím, čemu se říká žité náboženství. A člověk to studoval empiricky, to znamená na místě a popravdě řečeno, na nějakou filosofii tam prostor nebyl. Když jsem se z toho terénu vrátil, tak člověk musí nějak zpracovat data, která získal, ale filosofii jsem k té své práci nějak nepotřeboval. Možná je to škoda, ale nevím, jak bych ji využil. Já jsem ten buddhismus studoval spíše na té konkrétní empirické materii, to mi zabralo nejvíce času a energie, protože my jsme tam byli jako první badatelé.

To druhé setkání náboženství s filosofií je snad v tom, že mám kurz, který se původně jmenoval Náboženství a evoluce a dneska se jmenuje Evolucionismus a kreacionismus. Ten kreacionismus je, dejme tomu, určitý filosofický směr, ale to my v tom kurzu moc neřešíme, věnujeme se totiž úplně konkrétnímu problému, a to jsou různé typy takzvaného vědeckého kreacionismu, což je pseudověda a tak dále. Neřešíme problém kreacionismu ve smyslu filosofickém. Proč neřešíme tento problém? Protože se zabýváme naprosto konkrétními projevy kreacionismu. Samozřejmě to je hlavně ve Spojených státech, ale nejenom tam, třeba i v Rusku, tam je velmi pozoruhodný vývoj, nebo v Turecku a dalších zemích. Abych to uzavřel, přestože jsem filosofii vystudoval a jeden čas jsem v ní pracoval, tak popravdě řečeno to trochu vyšumělo.

L: Na Luboše se krásně navazuje, protože můžu navázat kdekoliv. (*smích*) Nevím, jestli odpovím na tvoji otázku, ale já mám podobný přístup k náboženství, prostě mě náboženství nezajímalo ani jako odborné téma. Po absolvování základního studia sociologie, když se nerysovalo žádné místo, tak sociologové často šli na doktorát, respektive na interní aspiranturu čili CSc., do Prahy na Ústav pro filosofii a sociologii, tehdy to bylo ještě spojeno. Když jsem tam šel já, nebylo jiné místo než na oddělení sociální struktury, měl jsem tam téma inteligence jako sociální kategorie, jako skupiny v rámci struktury socialistické společnosti. To mě vůbec nezajímalo, tak jsem měl dost času – v té době doktorské studium vypadalo samozřejmě úplně jinak než dnes, dneska je to daleko náročnější.

Měl jsem tedy hodně času, takže jsem četl to, co mě zajímalo, a začal jsem číst Konfucia a Lao-č' a tady tyhle divné věci. Chodil jsem na nějaké přednášky, do nějakých skupin atd. Nevím, jestli to byla filosofie, nebo náboženství, já jsem to v každém případě začal číst spíš jako filosofii, ale současně se to tam tak prolíná, že těžko říct, jestli se ty naše západní kategorie na to dají použít. Pak jsem se po revoluci vrátil do Brna a nastoupil jsem tady na Mendlák na ústav Akademie věd a tam jsem pokračoval taky v takovém trošku volnějším režimu a říkal jsem si, že bych odjel někam do nějakého buddhistického kláštera, abych zjistil, jak to ti buddhisté mají.

Viděl jsem v nějakém časopise reportáž o tom, že někde v Rusku na Sibiři jsou nějaké buddhistické kláštery, a zajímal jsem se trošku o Wittgensteina a zenbuddhis-

mus po vzoru Hubíka a tam se objevilo to téma mlčení. Proto jsem říkal na začátku, že budu spíš mlčet, protože tam je to společný motiv: O věcech, o kterých se nedá mluvit, je potřeba mlčet. Tao te ťing začíná tím, že tao, které se nedá vyjádřit, není to správné tao (záleží na překladu), a tam se to nějak propojovalo, takže jsem chtěl poznat, jak ten buddhismus funguje, a chtěl jsem napsat odborný text o mlčení.

Přišel jsem za Břeťou Horynou, který tam tehdy byl, a ten se mnou rychle vyběhl – že to je úplný blábol psát o mlčení a buddhismu, ať na to zapoměnu, že jsem se úplně pomátl a tak dál. No a pak vznikla religionistika jako ústav. Tam mi tehdy řekl: „ty se zajímáš o tu východní filosofii, tak to bys nám mohl tady něco přednášet pro studenty, něco z toho Východu“ nebo „Orientu“. Takhle jsem se vlastně dostal k náboženství. A protože jsem byl mladý, řekl jsem si proč ne, jasně, něco jim řeknu. A jeli jsme do Burjatska, pak jsem jezdil do Indie a na Papuu a jinde a pořád se tam míchá to náboženství – ale pořád nevím, jestli je to náboženství. Narážíme na to na přednáškách – i tady v té posluchárně vedle před chvílkou, jestli totiž to, co nás zajímá – třeba buddhismus –, jestli je to filosofie, nebo náboženství. Buddhisté by řekli, že je to dharma nebo životní cesta nebo cesta – jestli je to náboženství, nebo filosofie, to se tam těžko rozlišuje. Vede to ke zpochybňování našich kategorií.

Jsou filosofie a náboženství konkurenční výklady skutečnosti?

P: Zase bych měl doplňující otázku. V dřívějších rozhovorech zaznělo, že

filosofie a náboženství jsou dva výklady skutečnosti, které si někdy mohou pomáhat, jít ruku v ruce, ale někdy jsou to vlastně alternativní a soupeřící výklady skutečnosti. Vy se oba tou problematikou náboženství zabýváte z jiného úhlu pohledu – řekli byste také, že to jsou alternativní, konkurující si výklady skutečnosti, nebo to z vašeho pohledu tak vůbec nevzní?

B: Z mého hlediska to tak není. Uvedu to na příkladu, už jsem tady o tom mluvil – to je ten kreacionismus, tedy v tomto případě takzvaný vědecký kreacionismus versus evolucionismus, v tomto případě evoluční biologie. Tam vlastně není žádný rozpor, protože tam není žádný společný jmenovatel, vědecký kreacionismus je prostě pseudověda, kterou žádná seriózní věda nebere vážně, a pro mě je to náboženství nebo projev náboženství. Ale zase na druhou stranu největšími kritiky vědeckého kreacionismu – což je fundamentalismus, literalismus, jsou kritici z pozic náboženských, protože pro ně je doslovné čtení Bible problém, nejsou fundamentalisté. Filosofie a náboženství – ano, mohou mít nějakého společného jmenovatele, mohou se prolínat, proč ne, ale rozhodně to není tak, že by to měl být nějaký zásadní problém ve smyslu konkurence.

Já osobně vyznávám ten koncept magisterií. Přírodní vědy mají své magisterium, to znamená svět biologie, konkrétně živý svět, teologie (což je dejme tomu náboženská teorie náboženství) má zase své magisterium a třeba religionistika má zase své magisterium. Tam jsou nějaké styčné plochy, nějaké průniky, ale průnik například mezi vědeckým kreacionismem

a evoluční biologií je opravdu nulový, protože jak může pseudověda oplodnit skutečnou vědu? No, může ji oplodnit tak, že jí řekne: tudy cesta nevede. Ale to už říkal Cimrman, že tudy cesta nevede. Takže já jsem v tomto velmi striktní.

L: Já to vidím podobně, jestli jsem porozuměl tomu, co Luboš říkal. Já to vidím spíš jako rozdílné oblasti nebo prostory, které se někdy mohou prolínat, někdy mohou být dál od sebe, ale jsou rozdílné, jsou odděleny, nemusí se prolínat vůbec a fungují nezávisle, pokud to chápeme jako obory. Samozřejmě v okamžiku, kdy se dostaneme na úroveň každodennosti člověka, tam by se náboženství a filosofie možná mohly překrývat, na úrovni, dejme tomu, životní filosofie.

Já se to tedy snažím držet spíš jako obory nebo oblasti nebo prostory nějakého bádání nebo přemýšlení a ty fungují stejně nezávisle, jako fungují nezávisle na sobě psychologie a sociologie – mohou tam být průniky, ale mají vlastní identitu.

B: Jo. Když jsme mluvili o těch buddhistech, oni o sobě často říkají – my nejsme náboženství, protože tam není bůh. Ale samozřejmě tam bozi jsou, kteří jsou mimochodem smrtelní. Ale i když někteří buddhisté říkají, že nejsou představiteli náboženství, že buddhismus není náboženský, že to je třeba psychologie zvládnání života nebo nejvyšší pravda nebo filosofie atd., tak já si vždycky vzpomenu na profesora Pjatigorského. To bylo na School of Oriental and African Studies, kde jsem studoval religionistiku, v roce 1994 a 1995. Pjatigorskij byl ruský žid, který emigroval na západ v polovině sedmdesátých let a byl to orientalista, vynikající lin-

gvista. A on nám přednášel buddhismus a přesně tuto otázku kladl: je buddhismus náboženství, nebo je to něco jiného – věda, umění, filosofie? A říkal: „Pro mě je ta odpověď jednoznačná v tom slova smyslu, že když tam identifikuji čistě náboženskou kategorii, tak je to náboženství.“ A takovou kategorií v buddhismu je nirvána. Všechny ostatní kategorie typu utrpení a tak dále – ty nejsou náboženské. Ale nirvána není ani vědecký úkon, ani umělecký úkon, ani filosofický úkon. Je to čistě náboženská záležitost, a proto buddhismus jako obor primárně patří na religionistiku, nikoliv na katedru filosofie. Ale samozřejmě existuje buddhistická filosofie, to ano.

L: Jenom možná na doplnění nebo trochu z jiné strany to stejné. Když se řekne nirvána, tak je to obecně nějaké pojetí spásy a v okamžiku, kdy se tam objeví univerzální řešení konečných problémů lidské existence čili pojetí spásy – ať je to nirvána nebo ráj nebo vykročení z koloběhu znovuzrození, tak už je to náboženství.

P: Jestli tomu rozumím – tak v buddhismu se dokáže nějak propojit rovina filosofická s rovinou náboženskou?

B: To je stejné jako v křesťanství. Existuje křesťanská filosofie a totéž v tom buddhismu. Tam je samozřejmě ta myšlenková tradice trochu jiná a termín *fileó sofia* oni neznají, mají jiné kategorie. Oni třeba o sobě ani neříkají, že jsou buddhisté, ten termín je náš západní (dnes už vlastně říkají, protože umí anglicky nebo rusky...). Oni sami vlastně ani neví, že to je „náboženství“, protože nemají koncept náboženství. A stejně tak neví, že to je třeba „filosofie“, protože obyčejného člověka na vesnici se to netýká. Když jsem studoval žitý buddhi-

smus v tom Burjatsku, toto tam nebylo tematizováno, protože v tom reálném žitém buddhismu to prostě není. Samozřejmě ti mniši – říká se jim chuvaraci, tedy novicové, kteří studují na školách, se tam učí taky buddhistickou filosofii.

L: Myslím, že problém je v tom, že ty kategorie dělají hranice nebo vytvářejí hranice. Vlastně se snaží něco oddělovat a vymezovat. To je samozřejmě pochopitelné, ale realita je jiná. Realita je – když to přeženu – plynoucí, plovoucí a my na tu realitu přikládáme ty kategorie „filosofie“ a „náboženství“, které jsou v tomto případě navíc ještě západní, a snažíme se to tam hledat. A samozřejmě když ty kategorie máme, tak to tam nacházíme, ale v realitě ty kategorie nejsou.

B: Ano, já to uvedu na příkladu – a to je karmický a nirvánický buddhismus. Zjednodušeně řečeno, karmický buddhismus je buddhismus, který se zaměřuje na karmu, což je soubor myšlenek a činů, karmu si každý sám aktivně vytváří a na základě toho se znovuzrozuje. Prostě špatná karma – špatné znovuzrození, dobrá – dobré. A to je většina buddhistů, ale oni samozřejmě neví, že to je karmický buddhismus, protože to je termín tuším teprve z roku 1966. A pak je ten nirvánický buddhismus, který se zaměřuje na to, aby věřící, buddhista dosáhl probuzení, nirvány, aby se již více nezrodil. A to jsou dva opačné typy a my je v tom náboženském životě dokážeme identifikovat, ale ti buddhisté to tak vůbec nemají. To jsou prostě naše pojmové aparáty, které podle mě mimochodem fungují, ale je to naše nahlížení. A aby to buddhista pochopil, tak vlastně musí mít naše západní vzdělání.

L: A tím je to vlastně replikace kolonialismu –

B: Ano.

L: – prostřednictvím vědy a jejího kategoriálního aparátu a způsobu fungování.

B: Což je velké téma.

L: A religionistika a další sociální a humanitní vědy – pokud tuším správně – se v posledních dobách snaží to koloniální panství a koloniální dědictví reflektovat a zbavovat se ho. Postupně se něco daří, ale asi to bude trvat dlouho, protože kvůli socializaci a vrůstání do kultury to máme v sobě, ačkoli my jsme kolonie neměli. Ale máme to v sobě, protože sdílíme evropské kulturní dědictví.

B: Já bych to konkretizoval a doplnil Dušana – proč to bude tak dlouho trvat? Vezměte si, kdy se zahájily diskuse, že když se něco ukradne, tak by se to mělo vrátit. Některým takzvaným domorodým kmenům vadí, že jejich předci jsou v našich muzeích, protože se tam dostali působením vědců či obchodníků, prostě nás bílých tváří. A těm lidem to fakt vadí. Teď se to konečně začíná pomalu vracet a je to velké téma. Není to jednoduchá věc, ale jaksí zaplať Buddha za to, že se to děje.

L: Ale v čem je to ještě horší nebo těžší – tady to jsou nějaké předměty –

B: – ty se dají vrátit –

L: – ale tamto je způsob myšlení a vnímání světa, který se vlastně díky kolonialismu prokázal jako do jisté míry úspěšný. Takže oni samozřejmě v rámci globalizace a kolonialismu – v tomto případě je to jedno a totéž – převzali systém vzdělávání, systém fungování moderního státu atd. Přineslo jim to nějaký blahobyt a v tom případě se těžko dá zbavovat

něčeho, co jim i z jejich hlediska prospívá. A proti tomu jde náboženství – tím se to tam znovu dostává – hledají vlastně novou identitu nebo snaží se vrátit k té původní a často ji hledají v náboženství, a tím pádem vznikají nejrůznější – jak to vlastně říct? Nové podoby starých náboženství, o kterých se tvrdí, že jsou to ty staré, ale vlastně jsou vykonstruované až v devatenáctém a dvacátém století – například „buddhismus“ a „hinduismus“ a další. To předtím neexistovalo. To je až v důsledku kolonialismu a akademiků, jako je Luboš. (*smích*)

B: A na té Papui Guineji se s něčím takovým setkáváš?

L: No jistě. Asi tak z devadesáti osmi procent to jsou křesťané. Ale přesto léčí, kouzlí, zaklínají a tak dál. Mne zajímá jak z hlediska religionistiky, tak sociologie to, že to je izolovaný ostrov a je dost těžko průchozí. Jsou tam hory, prales a dlouhou dobu, vlastně po celou dobu ty kmeny žily izolovaně v jednotlivých údolích. Teď se tam dá létat letadlem a samozřejmě třeba přes produkci kávy (a pochopitelně přes misionáře, kteří obchodují s kávou) se dostávají do globálních sítí. A najednou se tam vytváří nějaká společná identita, což je pro mě nepochopitelné: jak se taková národní identita vytvoří, když ti lidé mají určitě méně společného než my, navíc ještě mluví jiným jazykem. A navíc se tam vytváří nápodoba modernity, která míchá to, co my chápeme jako tradiční, s tím globálním, moderním. To náboženství přitom hraje velkou roli, zvlášť křesťanství.

B: Já jsem rád, žeš na to odpověděl, protože to byl z mé strany záměr. To, o čem mluvil Dušan, je prostě bádání

v konkrétním terénu v konkrétním čase, což filosofové moc nedělají. To není výtka, protože to je úplně jiný způsob, úplně jiný přístup. A to je vlastně i odpověď na to, jestli potřebuju nebo nepotřebuju v tom terénu filosofii. Popravdě řečeno nepotřebuju, ale pokud si chci vysvětlit to, jakým způsobem můžeme hovořit o kolonialismu, tak na to filosofický background potřebuju. A vlastně si myslím, že filosofie tady bude důležitá v tom, že přijmout tu myšlenku, kterou bychom v extrému mohli nazvat „vina bílého muže“, není úplně jednoduché, protože to jde úplně proti bílé superioritě. A to je problém, který se dá taky řešit filosoficky, i když častěji se zřejmě řeší v praxi – viz například působení Trumpa ve Spojených státech, jeho skrytý rasismus...

L: Možná ještě k těm empirickým výzkumům – ono to má s filosofií vlastně dost společného, protože to učí právě za prvé kriticky přemýšlet sám o sobě jako o příslušníku nějaké kultury a pak snažit se porozumět té odlišnosti a různorodosti a klást si ty stejné otázky, které si klademe tady: co je univerzální, co je partikulární, co lokální. Tam totiž tu různorodost vidíš dennodenně a v různých ohledech – od stravování a hygieny a tak dále. A pak vzniká otázka univerzality nejen lidských práv, ale vůbec pojetí člověka a samozřejmě otázka – což mě zajímá nejvíc – jakési univerzální představy modernity a vývoje lidstva. A tím se do toho dostává zase ta kritika osvícenského pojetí jednotnosti či univerzálního pojetí dějin. Připadá mně, že metodologicky funguje ten empirický výzkum stejně jako filosofie – prohlubuje reflexivitu a úctu k různorodosti.

B: Když se podíváme na cesty bělochů do Asie v kontextu náboženství – tak lidé, kteří se chtějí zabývat náboženstvím, jsou dvojího typu. První, i historicky, jsou misionáři. Misionář je majitel pravdy, který přichází na to území, aby předal to nejlepší a možná i jediné pravdivé náboženství místnímu obyvatelstvu, aby ho obohatil. Ale religionista, který nemá takovou tradici jako misionář, přichází na to samé místo s úplně jinou motivací: Studuje to náboženství neintencionálně. Intence misionáře je změnit ty lidi – ale to religionista nesmí dělat a nedělá. A to je rozdíl mezi náboženstvím a vědou. A taky mimochodem příprava na ten terén – oba se pohybují v terénu – je úplně jiná. Máme úžasnou knížku autora, který se jmenoval Ippolito Desideri, což byl katolický misionář, který strávil sedm let v Tibetu, naučil se bezvadně tibetsky. Ta knížka vyšla česky ve skvělém překladu jako *Cesta do Tibetu* a popisuje způsob, jakým katolický misionář interpretuje buddhismus. A on ho interpretuje samozřejmě jako pokleslé křesťanství. Pro nás pro religionisty je úžasné to číst jako pramen, jako zdroj informací, ale religionista k tomu přistupuje úplně jinak. Ono je to dáno taky dobou, vždyť on tam byl okolo roku 1717, to se dobře pamatuje.

Jaký je váš osobní vztah k této katedře?

P: Děkuju. A poslední otázka. A zase možná jen doplníte nebo možná řeknete „na to už jsme odpověděli“.

L: Na to už jsme odpověděli. (*smích*)

P: Jaký je váš osobní vztah k této katedře filosofie?

B: Začni, já budu delší...

L: Dobrý, vstřícný. Jsem rád, že tady můžu být, protože jsem zaměstnanec na částečný úvazek na katedře. Bohužel se nemohu zúčastnit všech těch aktivit a to mě hodně mrzí, protože je to všechno o setkávání lidí, ale bohužel to nějak nevychází. A jsem rád, že tady mohu být a díky za tu příležitost. Je to také dobrá zkušenost se studenty, protože studenti filosofie jsou jiní než studenti jiných oborů. Neříkám, že jsou lepší nebo horší, ale myslím si, že mají některé schopnosti lepší než ti jiní, a že je to důsledkem právě toho oboru. Přemýšlejí, mají rozhled, jsou schopni pracovat, ptají se, diskutují, ale ne tak, že jen vyjadřují svůj osobní názor, jako „já si myslím“, „já jsem přesvědčený, že svět je modrý nebo černý“, ale je to skutečně kultivovaná diskuze o věcných problémech. Takže díky. Jestli můžu poděkovat touto formou katedře, tak takhle veřejně činím.

P: Bude to otištěno.

B: U mě je to ve dvou rovinách – první je osobní a ta druhá je dejme tomu institucionální, protože vlastně religionistika tady vznikala díky filosofii. Ale tou rovinou institucionální se nechci zabývat, protože já jsem nikdy nebyl – na rozdíl třeba od Dušana – vedoucí katedry. Chci jenom říct, že vlastně bez filosofie by religionistika v Brně nebyla. Ale na rozdíl třeba od Prahy, kde ty obory zůstaly jako jedna katedra, tady došlo k tomu vydělení, a myslím si, že je to dobře.

A co se týče mě osobně, jak už jsem říkal, jednak jsem tady začínal, jednak mě neskutečným způsobem ovlivnil ten filosofický kroužek a vůbec ten život. Dneska je ten méně formální vztah studenti – pedagogové daleko běžnější, než to bývávalo. A ta atmosféra tady byla naprosto výjimečná. A že jsem na té katedře nezůstal a odešel do Prahy, to nebylo dáno tím, že by tady někdo měl něco proti filosofickým otázkám biologie nebo filosofování v rámci biologie, ale tady prostě nebyl nikdo, kdo by se tím nějak vážně zabýval. V Praze ty možnosti byly, tak jsem tam odešel. A to stejně jenom proto, abych se pak obloukem vrátil, ale pravda, už ne na filosofii.

P: Velmi vám děkuji, tento rozhovor mne moc potěšil, protože jsme se dostali někam úplně jinam, než jsem si původně plánoval. Ale v to samozřejmě vždycky doufám, že se nakonec dotazovaní budou bavit spolu a mne ani nebudou vnímat.

L: My jsme tě vnímali velmi dobře.

P: To jo, ale bavili jste se hodně spolu. Občas jsem ani nemusel položit otázku, a vy už jste odpověděli.

L: Já jsem měl chvilkami pocit, že nás neposloucháš. Nebo že se tak tváříš jako – já jsem se tě přítomně bál.

B: No jo, mluvíme trochu jiným jazykem.

P: Já jsem se jen snažil uvědomit si, které otázky jste vlastně už odpověděli, abych se neptal znovu.

L: Já to znám, rozumím.